

NİSÂBU'L-İNTİSÂB'DA ESNAF TEŞKİLATI VE FÜTÜVVETNAMELERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER*

M. Saffet SARIKAYA*

Özet

XV. yy'ın ikinci yarısından itibaren esnaf loncalarına dönüşen Ahilik kimi zaman eleştirilere de uğramıştır. Bu eleştirilerden en dikkat çekicilerinden birisi Münir-i Belgradî'nin "Nisâbu'l-İntisâb ve Âdâbu'l-İktisâb" adlı eseridir. Eser, İÜ Ktb., Türkçe Yazmalar, A 6803'de kayıtlı olup 59 varak ve H.1066 istinsah tarihlidir. Burada müellif, fütüvvet ehli tarafından pîr olarak kabul edilen kişilerin tarihi şahsiyetleri hakkındaki yanlışlarını dile getirir. Ahi Evren'in Abbas b. Abdulmuttalib'in oğlu olması başta olmak üzere çeşitli meslek pirleriyle ilgili kabullerdeki tarihi yanlışları ortaya koymaya çalışır. Çeşitli Bâtîni ve Hurûfî yorumları kabul etmez. Melâmiyye, Kalendariyye, Hurufiyye, Hamzaviyye gibi tarikatları sapık kabul eder. Fütüvvetnamelerde görülen şedd bağlama, tıraş, tuğ ve alem verme gibi unsurların uydurma ve bidat olduğunu ileri sürer. Bu makalede Taeschner, Gölpınarlı, Ocak vb. bazı araştırmacılar tarafından dile getirilen, tarihte ahi/

Abstract

In an of Nisâbu'l-Intisâb the Organization of Tradesman and Criticisms Opposite to Futuwwatnamas

It had been criticized Akhism that transformed into the corporation of tradesman as from second half of century XV. One remarkable of these criticisms is work named "Nisâbu'l-İntisâb ve Âdâbu'l-İktisâb" written by Münir-i Belgradî. This manuscript is recorded in İÜ Library, Turkish Manuscripts, A 6803,It's dated 1066 (A.H.) and It's 59 leafs. The author puts into words his mistakes about the person's historical personality who are accepted as "dervish" by Ahl al Futuwwa community in his work. He presents historical mistakes in acceptances connected with different vocation's pir as Ahi Evren is Abdulmuttalib's boy.He doesn't accept Batuni and Hurufi comments. He accepts that religious orders as Malâmiyya, Kalandariyya, Hurufiyya, Hamzaviyya are perverted. He claims that ingredients as şedd

* Bu metin 15-17 Ekim 2008'de Kırşehir'de yapılan I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu'nda sunulan bildiri metninin gözden geçirilmiş halidir.

* Prof. Dr. SDÜ İlahiyat Fak., İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi,
mss@ilahiyat.sdu.edu.tr

esnaf teşkilatlarına yönelik eleştiriler, Münîrî-i Belgradî'nin *Nisabu'l-İntisab*'i özelinde ele alınacaktır. Dolayısıyla öncelikle müellif ve eseri tanıtılacak, eserin sıkça atıf yaptığı Seyyid Muhammed'in *Fütüvvetnamesi* hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra *Nisabu'l-İntisab*'in içeriğindeki Fütüvvetnamelere yönelik eleştiriler tespit edilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler:

Ahilik, Fütüvvetname, Nisabu'l-İntisab, Ahi Evren

bağlama/bestowing a belt on a novice, shaving, giving horsetail and flag are superstitions which are seen in Futuwatnamas

In this article, criticisms against the akhi / traders organization in history, put into towards by Taeschner, Golpinarli, Ocak like some researchers, will be discussed in the private of Nisabu'l-Intisab of Balgradi

Hence, firstly author and his book will be introduced, short information will be given about Futuwatnama of Sayyid Muhammad which the book refers frequently. Then criticisms against Futuwatnamas in Nisabu'l-Intisab will be determined and evaluated.

Key Words: Futuwatnamas, Akhism, Nisabu'l-İntisab, Akhi Evren.

1. Müellif Hakkında

Münîrî-i Belgradî hakkında Katib Çelebi, Bursalı Mehmet Tahir gibi kaynaklarda bilgilere rastlanmakla birlikte geçtiğimiz yıllarda Kosava'lı araştırmacı Tacettin BİTİCİ'nin yerli kaynakları da kullanarak hazırladığı bir araştırma (Bitici 2005: 219-238) müellifi tanımamızı kolaylaştırmıştır. Burada mezkûr araştırmadaki bilgileri özetleyeceğiz. Müellifimizin asıl adı İbrahim b. İskender'dir. Münîrî mahlasıdır. Aslen Bosnalı'dır. İlk eğitimini Vildan Efendi'den almış ve muhtemelen İstanbul medreselerinde tahsilini tamamlamıştır. Manevî terbiyesini ise Mevlana Ali Efendi ve Aziz Mahmud Hüdayî'den almış, Celvetî sülûkunda yürümüştür. Münîrî Efendi mezûniyetinden sonra Belgrad'da vâiz, müzekkir, müderris ve müftülük görevlerinde bulunmuş, ömrünün büyük bir kısmını Belgrad'da fetvâ vererek, eserlerini

te'lif ederek ve talebe yetiştirerek sürdürmüştür. İncelediğimiz eserinde kahveyi, kahvehaneyi, tütün içmeyi haram sayan, semayı devranı caiz görmeyen Belgradı'nın, zahire bağlı bir tasavvuf anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kesin olmamakla birlikte 1029/1620-1038/1628 arasında vefāt etmiştir. Belgrad'da medfundur (Bitici: 2005, 222-225, 229).

Müellifin Arapça ve Türkçe eserleri řunlardır (Bitici:2005, 225-228):

1- *Risāle fī Hakīkati'l-islāmiyye*; eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v.116 b - 123 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

2- *Risāle fī Reddi's-Semā'*; eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v. 147 a- 162 b) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

3- *Risāle bi Hakīkati'l-Mutasavvifīn*; eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v. 163 b - 166 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

4- *Risāle fī Reddi's-Semā'*; eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v. 173 b- 188 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

5- *Risālet's-Selāhiyye*; eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v. 116 b -123 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

6- *Risāle Kavlu'r-Rızā fī't-Tenbīh Ale'l-Fuss ve's-Semā'*: eser, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 198 (v. 199 b - 214 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

7- *Mektb*; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 198 (v. 216 b - 219 a) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

8- *şerh-i Kasīde-i şeyh Süleymān Delāletniřān*; eser, orum il Halk Ktp. 668/1 (v. 70) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

9- *Risāle-i i'tikād-i Ehl-i Hakk*; eser, orum il Halk Ktp., 668/2 (v. 70) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

10- *Nazmu bi't-Türkiyyi fî Âfeti'l-Kahve ve'l-Hamri*; eser, Saraybosna Gâzî Hüsrev Bey Ktp., 945 (v. 14-14) kayıtlı numarada bulunmaktadır.

11- *Nisâbu'l-intisâb ve Âdâbu'l-iktisâb*

12- *Sübülü'l-Hüdâ*; eserin birçok nüshası vardır. Süleymaniye Ktb.'de kayıtlı nüshaları, Yazma Bağışlar 2256; Kılıç Alî Paşa 2025/11; İbrâhîm Ef. 871/3; Hâcî Mahmud Ef. 1067; Denizli, No. 412/14.

13- *Seb'iyât*; eser, Saraybosna'da bulunan Gâzî Hüsrev Bey Ktp., 2640/2 (v. 39-52) numarada kayıtlıdır.

14- *Mektûb*; Münirî Efendi'nin, Hüseyin Lâmekânî'ye yazmış olduğu mektûbun cevâbını ihtivâ eder. Eser, Süleymâniye Ktp., Şehîd Alî Paşa 2819/3, "*Silsiletü'l-Mukarrebîn*" adlı eserin sonunda yer almaktadır.

15- *Tuhfetu'n-Nasiha*

16- *Silsiletü'l- Mukarrebîn ve Menâkibu'l- Muttekîn*; eser, Süleymâniye Ktp., Şehîd Alî Paşa 2819/3'de kayıtlıdır.

2. Eser Hakkında

Makalemize konu olan eserimiz *Nisâbu'l-İntisâb ve Âdâbu'l-İktisâb*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, A 6803'de kayıtlı olup, 59 varak ve 1066/1656 istinsah tarihidir. Eserin kapak sayfasında müellifin adı yazıldıktan sonra vefat tarihi olarak verilen 1029/1619-1620, muhtemel eserin yazılış tarihidir (Gölpınarlı 1949-50: 63). Her satırında 25 satır bulunan eser kırık rik'a ile kaleme alınmıştır. Fasil ve bab başlıkları Arapça olarak kırmızı mürekkeple yazılmış; ayetlerin, hadislerin ve Arapça alıntuların üzeri çizilmiştir. Aynı nüshanın bir mikrofilm fotokopisi İSAM Kütüphanesi, Yazmalar 1656'da kayıtlıdır. Bitici (2005: 227) eserin bir nüshasının da Berlin National Bibliothek no. Lanbd. 589'da bulunduğunu haber verir.

Müellifin eseri yazış sebebini zikrederken ifade ettiği gibi, doğrudan Fütüvvetnameleri eleştirmeye yönelik hazırlanan bu eser büyük ölçüde Seyyid Muhammed b. Seyyid Alâuddin el-Hüseyin er-Razavî'nin (öl.931/1514'den sonra?)'nin *Miftâhu'd-Dekâik fî Beyâni'l-Fütüvve ve'l-Hakâik/Fütüvvetname-i Kebîr* adlı eserini hedef almaktadır (bu eser hakkında bkz. Sarıkaya 2002: 8-9). Tespit edebildiğimiz kadarıyla Belgradî, 27 yerde Seyyid Muhammed'i ismen zikrederek ondan alıntılar yapıp, onu eleştirir ve bazı yerlerde tahfif ifadesiyle "müteseyyid" terimini kullanarak (v. 2a, 44b, 58a) Seyyid Muhammed'in seyyidliğini kabul etmediğini açıkça gösterir.

Miftâhu'd-Dekâik üzerine bir çalışma yapan R. Gürel (1992: CXLIX-CLI) eserin on iki nüshasını tespit etmiş ve tam gibi görünen beş nüshasını esas alarak bir metin inşasına gayret etmiştir. Kanaatimize göre eserin nüshaları bu sayıdan daha fazladır. Seyyid Muhammed'in eseri gerek yazıldığı dönem gerekse içeriğiyle Anadolu'da en fazla bilinme, kullanılma ve kendisinden sonraki benzer eserlere kaynaklık etme özelliğine sahiptir. Belki de bu özelliğinden dolayı mevcut yazma nüshaları arasında kısaltmalara, ilavelere, metnin bir kısmının iktibas edildiği nâ-tamam nüshalara rastlamak mümkündür.

Müniri-i Belgradî eserinin başlangıcında meslek sahiplerinin, ellerinde bulunan Fütüvvetnameleri esas alarak kendi meslekleriyle övündüklerini ve diğer meslek sahiplerine üstünlük tasladıklarını ifade eder. Hâlbuki ona göre, bu *Fütüvvetnameler*, yalan ve iftiralarla doludur; Ahi Evran'ın Abbas'ın oğlu olması, Cebraîl'in bel bağlaması, helvay-ı cefne* geleneğinin başlatılması gibi meseleleri bunun örnekleridir. Oysa ayet ve hadislerle göre, yalancılara uyanlar da benzer cezalara çarptırılacaklar ve sonları

* Helvayı cefne: Cefne, tahta kap demektir. Erkân ile pişirilen ve tahta kap içinde ikram edilip yenilen helvaya denilir. Fütüvvet ehli bu geleneğin Hz. Adem'den ve Hz. Ali'den kaldığını kabul eder.

hüsrân olacaktır (v. 2a). Daha sonra müellif bazı ustaların kendisine ellerindeki Fütüvvetnameleri gösterdiklerini, bir müteseyyide nispet edilen bu *Fütüvvetnamedeki* hata ve yanlışları ustalara gösterince kendisinden bunların düzeltildiği bir eser yazılmasının talep edildiğinden bahisle eserini kaleme aldığı beyan eder ve eserin adını belirtir (v.2a-b).*

Eserde Fütüvvetnamelerde yer alan Şîi unsurların gösterilmesine hatta bazı uygulamaların Safevî propagandası olduğuna işaret edilmesine rağmen (v. 50b), eser Taeschner'in (II, 968) de belirttiği gibi, ne fütüvvet ehli tarafından değerlendirilmiş, ne de devletin idarî ve ilmî kadrolarının dikkatini çekmiştir. Bu çalışmaya gösterilen ilgisizlik, Osmanlı resmî otoritesinin fütüvvet-ahi teşkilâtını baskı ve takip altında tuttuğu; Seyyid Muhammed'in müteşeyyî olmasına rağmen bir Şafiî kadısı gibi görünerek takiyye yaptığı iddialarını (Gölpınarlı 1949-50: 25, 96) boşa çıkarmaktadır.

Müellif eserini bir tenbih bir kaç fasıl ve hatimeyle tamamlayacağını söyler (v. 2b). Buna göre eserin içeriği şöyledir:

et-Tenbih (2b-7a), âlemin ve insanın yaratılışı, her şeyin insana musahhar kılınışı vb. şeylerden bahseder.

* “Ve bu cerideye bâ'is budur ki üstadların ba'zısı bu fakîre Fütüvvetnâmelerin gösterüb didüğim vücûh üzre niçe ekâzib-i bâtila ile memlû ve mersûm gördüğümde 'ale'l-husûs bir müteseyyidin nâmına bir musannifin cümleden ekbah bulub niçe mevâzı'da mevâkı' kizbi kenâre işâret itmekle ol sebeble ba'zı üstâzlar iltimas cihetiyle fakîrden san'atlarının ibtidâ va'zın ve kadr-i şeref-i sanâyi' ve âdâb-ı sohbeti ve hukûk-ı esâtizeyi ve nesâyih-ı telâmizeyi beyân idüb 2b işâret eylemege ricâ itmekle kasr-ı bâ' (ey kerem u şeref) ve killet-i bizâ'a ile bir müddet mütevekkif ve ehemm olan fevâid istifâdesi esnâsında olmak ile mütereddid olub lâkin iltimâsları münkatı' olmayub müsted'âlarında ihtimâm gösterdiklerinde Hâce Hâfız *Dîvân*'ına inşirâh-ı sadr içün tefe'ül idüb bu beyti dilküşâ ibtidâ-i satırda cilvenümâ oldı.”

Birinci Fası: *Fî Aslı'l-İktisâb ve Fazîletihi ve Rif'atihi Ehli't-Tâ'ati* (7a-11a). Bu fasıl iktisabın aslı ve fazileti ve ehl-i taatın yüceliği beyanındadır.

İkinci Fası: *Fî Tafdîli Ba'zı's-Sanayi' 'ala Ba'zıha* (11a-13b), yani ba'zı sanatların diğerleri üzerine faziletli olduğunu beyan eder. Müellif en faziletli sanatın ziraat olduğundan ve Hz. Adem'in çiftçiliğinden bahisle ziraati ticaretle mukayese eder.

Üçüncü Fası: *Fî Zikri Ehl-i's-Sanayi' ve Evveli Men Sadarati's-Sanayi' Minhüm* (13b-39b), yani ehl-i sanayi öncülerinin kimler olduğunun açıklamasıdır. Müellif çeşitli mesleklerin öncülerinden bahisle özellikle Seyyid Muhammed'in *Fütüvvetname'sinde* Selmân-ı Farisî'nin belini bağladığı ellinin üzerinde kişiyi tek tek değerlendirir ve kendine göre ulaştığı gerçek meslek öncülerini anlatır. Çiftçilik, ekmekçilik, terzilik, paşmakçılık, zırhçılık, kılıççılık vb. meslekleri ayrı bablar altında ele alır.

Dördüncü Fası: *Fî'l-Üstaz ve Tilmîzihi Mea'hu Terbiyetihî* (39b-47a), yani bu fasıl ustanın çırağıyla, çırağın ustasıyla edebi ve terbiye olunması konusunun açıklamasıdır.

Beşinci Fası: *Fî Şartı İcâzeti ve's-selâmi* (44a-47a), icazetin ve selamlığın şartlarını açıklar.

Altıncı Fası: *Fî Fazîleti'z-Ziyâfe'dir* (47a-55a), yani konuğunu ağırlamanın fazileti ve konukluk adabının açıklanmasıdır. Müellif v.51b'den sonra fütüvvetin tarifi ve kısımlarıyla ilgili uzun açıklamalar yapar.

Hâtimetu'l-Husûl (55a-59b). Sonuç ve değerlendirmeyi teşkil eden bu bölümde müellif özellikle yaşadığı bölgede bulunan bazı tarikatlardan bahisle, kimi zaman onların tarihteki uzantılarını da dile getirerek önemli bilgiler verir ve Seyyid Muhammed'in *Fütüvvetname'sine* yönelik eleştirilerini özetler.

Bu içeriğiyle adeta bir *Fütüvvetname'ye* benzeyen eserin *Fütüvvetnamelerden* farkı belki müellifin de ifade ettiği gibi bilgilerin büyük ölçüde yazılı kaynaklara dayandırılmasıdır. Bu

itibarla müellif, aralarında *Evâil*, *Acâib-i Mahlûkât*, *Behcetü't-Tevârih*, *Mürücu'z-Zeheb*, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, *Tarih-i Taberî*, *Tefsîr-i Kudûrî*, *Câmiu's-Sağîr*, *Mesâbih*, *İhyâ'u Ulumi'd-Din*, *Kimyâ-i Sa'âdet*, *Avârifü'l-Me'ârif*, *Risâle-i Kuşeyriyye* gibi kaynakların bulunduğu elli civarında eserden nakillerde ve alıntılarda bulunur. Kimi büyük sufilerin ve mezhep imamlarının haklarında bilgi vererek onların sözlerini nakleder. Bilgi sahibi olmadığı kişiler hakkında sükût ettiğini ifade eder (v.33b). Bununla birlikte günümüz bilimsel geleneğinde uygulanan kaynak kritiğine sahip olmadığı için kaynaklardaki bilgileri eleştirmeden naklederek özellikle meslek pirleriyle ilgili İsrailî bilgileri naklederek kendisi de Fütüvvetnamelere benzer hataya düşer.

3. Müellifin Eleştirileri

3.1. Ahi Evran'ın Şahsiyeti Hakkında

M. Belgradî, Ahi Evran hakkında Fütüvvetnamelerde yer alan bilgilerin yanlış olduğunu ifade eder. Ona göre Ahi Evran debbağların pîri değildir. *Evâil*'de nakledildiğine göre ilk deri işleyen İdris (as)'ın şakirdi Huşeng Şah, tefsirlerde nakledildiğine göre ikinci deri işleyen Benî İsrâil'den Tâlût'dur. Üçüncüsü *İhtiyâr*'da nakledildiğine göre edîm (bir deri çeşidi) işleyen Hz. Ömer'dir. Dördüncüsü hicri 300 yıllarında yaşayan Fars şeyhlerinden İbrahim Debbağ'dır. Anadolu'da usta oğlu Mevlana Taceddin İbrahim'in babası ilk defa çini sahtiyân işlemiştir (v. 19a-b). Ahi Evran, hicri 700 yıllarında Sultan Orhan devrinde yaşamış salih bir debbağ ustasıdır (v. 13b, 19b). Sultan II. Bayezîd zamanında debbağlar Fütüvvetnamesini yazan yalancı, "Ahi Evran Abbas'ın oğludur", diye hesapsız yalanlar yazmıştır. Seyyid Muhammed'in onu pîr olarak takdim etmesi diğer meslek pîrlere muhalefet olur. Onun Hz. Abbas'ın oğlu olduğunu söylemesi ise cehaletin özgesidir. (v. 19b) Şimdiki ustaların Ahi

Evran'ı pîr ve pîş-kadem (meslek öncüsü) olarak kabul etmeleri işin doğrusunu bilmediklerinden ve ellerindeki Fütüvvetnamelere yakın zamanda birinin derc ettiği yanlışa tabi olmalarındandır (v.13b).

Belgradî'nin Ahi Evran'ın Hz. Abbas'ın oğlu olarak sahabeden birisi olmadığına dair ifadeleri tarihen doğrudur. Bununla birlikte onun gözden kaçırdığı şey, bu bilgilerin kitabî, tarihî gerçeklik olmaktan öte menkıbe ve efsane kültürüne dayalı olarak verilmesidir. Esasen sadece Ahi Evran'ın Rasulüallah zamanındaki varlığı değil, Belgradî'nin de ifade ettiği gibi Hz. Adem'den başlayan ve Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye uzanan şed kuşanma ve tıraş olmayla ilgili diğer kişilerin de benzer merasimlere tabi tutulmasında aynı menkıbe-efsane geleneği görülebilir. Verileri değerlendirildiğinde bunun tarihî gerçekliği konusunda rahatlıkla menfî hüküm verilebilir.

Ancak olguyu menkıbe-efsane gerçekliği içinde değerlendirdiğimizde şu iki hususa dikkat edilmelidir: İlki, metinlerin tasavvufî zihniyetle, sufî bir anlayışla kaleme alınmış olmaları; ikincisi her halükarda menkıbe türü mitolojik metinlerin milletlerin kültürel hafızalarını teşkil eden unsurlardan olmaları nedeniyle bir değere sahip olmaları. Tasavvufî zihniyet biçimiyle kast ettiğimiz şey; bu anlayış biçiminin, bir ölçüde fizikî âlemden soyutlanmış zaman ve mekân tasavvuruna sahip oluşuna bağlı olarak ve keramet formu çerçevesinde belli olgunluğa erişmiş, Allah'ın velî kullarının tayy-i zaman ve mekan diyebileceğimiz harikuladelikleri gösterebileceklerine dair kabullerdir. Dolayısıyla fizikî gerçeklik olarak tarihî gerçekliği bulunmayan Ahi Evran'ın Peygamberimizin amcası Abbas'ın oğlu oluşu, deri terbiye edip, kılıç kuşanıp onlarla birlikte savaşması ve yararlılıklar göstermesi (Köksal 2006: 24-26; Günşen 2006: 237-239), gibi olgular bu zihniyet biçiminde olabilecek ve kabul edilebilecek nesnelğe ulaşmaktadır.

Öte taraftan bu metinlerin kültürel hafızalarımız olarak sahip olduğu değeri irdelediğimizde, tarihi realiteye uygun şu okumayı yapabiliriz: Ahi Evran, Şeyh Mecdüddin İshak ile beraber 602/1205'de Bağdat'tan Anadolu'ya gelenlerden birisidir (Bayram: 1995, 18). Belgradî, hakkında ne derse desin hayatında Anadolu'daki Ahi teşkilatını güçlü bir şekilde yeniden yapılandırmayı başarmış ve haklı olarak Ahililiğin kurucusu ve mesleğine bağlı olarak da debbağların piri unvanını almıştır (Bayram 1991: 73-110; Köksal 2006:5-17). Dolayısıyla menkıbesinde onun Hz. Abbas'ın oğlu olarak görülmesini bu tarihi realiteyle ilişkilendirebiliriz.

Yine Ahi Evran'dan önce, Yesevî geleneğinde Hoca Ahmed Yesevî'nin Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye (ö.81/700) neslinden olduğuna dair bir kabulün bulunduğunu biliyoruz (Atalan 2007: 97-101). Muhammed b. el-Hanefiyye'nin oğlu Ebû Haşim Abdullah (ö.98/716) Şii-Keysanî geleneğinin imamlarından birisi olarak yer alır ve Keysaniyye'nin önemli bir kısmı -Horasan kolları- büyük ölçüde Abbasî isyanını desteklemiştir. Muhammed ibnu'l-Hanefiyye'nin diğer oğlu Hasan (ö.100/718) da ilk Mürcîî metinleri yazan kişidir. Mürcîî gelenek de İmam Azam Ebû Hanife (ö. 150/767) vasıtasıyla sonraki nesillere ulaşmıştır. Türklerin Müslüman oluşlarında her iki geleneğin, yani Şii-Keysanî ve Hanefî-Mürcîî geleneklerin doğrudan tesiri vardır. Kaldı ki Sultan Tuğrul'la zirveye ulaşan Selçuklu-Abbasî ilişkilerini dikkate aldığımızda, Anadolu'ya gelen Türklerin potansiyel olarak Abbasî nesline olumlu yaklaştıkları ve Ehl-i Beyt sevgilerinde diğer Şii fırkalarından farklı olarak onlara da yer verdiklerini söyleyebiliriz. Bu durum Anadolu Ahi-fütüvvet teşkilatını benzeri hareketlerden ayıran temel bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu algılama biçimi, kendi teşkilat öncülerini kolayca Hz. Peygamber nesliyle ilişkilendirip Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın oğlu olarak karşımıza çıkarmıştır.

Teşkilatla ilgili merasim âdab ve erkânı da geçmiş peygamberlere kadar götürülerek hem onlar içselleştirilmiş, hem de yapılan törenlerle kendilerince nebevî bir gelenek yaşatılmaya devam etmiştir. Böylece Belgradî'nin ve benzer zahir ulemasının eserlerinde vurgu yaptığı “sünnete tabi olma” anlayışı ahilikte kendi kabulleri çerçevesinde sünnete tabi olan bir dönüşüm geçirmiştir.

3.2. Çeşitli Meslek Pîrlerinin Kimliği

Belgradî'nin alt bab başlıklarıyla çeşitli mesleklerden bahsettiği önemli bir konu mesleklerin ilk pîrlerinin kim olduğunun tespitidir. Müellif Hz. Adem'e bütün esmanın öğretilmesine istinaden bin mesleği bildiğini adeta bütün mesleklerin pîri olduğunu ifade eder (v. 14a). Konuyla ilgili kullandığı kaynaklara istinaden Hz. Şit, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. İbrahim'in meslek pîri oluşlarını (v.7b-8a, 14a-15a), bilhassa Hz. İdris vasıtasıyla çeşitli meslekleri öğrenen ve meslek pîri hüviyetine sahip Keyumers, Tahmars, Huşeng Şah, Cemşid gibi eski İran şahlarının adlarını ve zamanlarında icad edilen meslekleri sayar (v. 36a-37b)). Seyyid Muhammed'in Fütüvvetname'sinde Rasulüllağın Hz. Ali'nin belini bağlayıp icazet verdikten sonra Hz. Ali'nin on yedi kişinin belini bağlayıp icazet verdiği, Hz. Ali'nin izniyle Selmân-ı Farisî'nin elliden fazla kişinin belini bağladığı ifade edilir ve bu kişiler sıralanır. Eserin farklı nüshalarında sayı 51, 52, 54 gibi değişiklik gösterir (Gürel 1992: 42; Sarıkaya 2002: 110) Belgradî'nin gördüğü nüshada elli bir kişi zikredilmiştir (v. 33a). Müellif, Seyyid Muhammed gibi bu kişileri tek tek zikrederek kendince Fütüvvetname'deki yanlış bilgileri tashih eder. Onun buradaki eleştirileri, zikredilen kişilerin bazılarının sahabeden olmadıkları, tabiîn ve takip eden nesillerden olan kişilerin sahabe gibi gösterildikleri; bunların nispet edildiği mesleklerin ilk pîrleri

olmadıkları; bazılarının nispet edildikleri meslekleriyle ilgili şüpheler bulunduğu dairdir. O,

“Biz dahi esnâ-yı beyanda ba’zından asıl sanat kimden sadır olduğu kitâbî ismiyle izah itdük. İsmi sübut bulmayanda sükut itdük. Ve bazı esmâda ciheti vaz’ı (uydurma yönünü) takrible beyan itdük. Ki Müslümanlara böyle yazdığumdan bir nice faide hasıl ola” (v.33b).

Dedikten sonra bu faydaları üç maddede sıralar:

Birincisi geçmiş salih kişileri hatırlayıp yâd etmek hadiste geçtiği üzere kefarettir.

İkincisi bir meslekte icazet veren kimsenin icazet verdiği kimseye sanatıyla, ilmiyle, erdemliliğiyle üstünlüğü olması gerekir.

Üçüncü maddede ise Seyyid Muhammed’in kaynaklarını eleştirir ve yazdıklarının yalan yanlış şeyler olduğunu iddia eder (v. 33b-34a). Belgradî’ye göre Seyyid Muhammed’in yazdıklarının bir kısmı kendi sözleridir. Nakilde bulunduğu kitaplarda ise muteber olmayan *Füsûs*, *Risâle-i Tevhîd*, *Risâle-i Kudsiyye*, *Câmi’u’l-Esrâr*, *Varidât-ı Simâvî*, Ümmî Sinanîlerin kitapları, kimi cahil sufilerin ve bazı Hurufîlerin, Batınîlerin veya sair sapık fırkaların ve muhtelif tarikatların kitaplarıdır. Bunlar Kitab ve Sünnete dayanmaksızın kendilerine gelen vehimleri marifet zannıyla ilm-i ledün diye yazarlar ve birbirlerinden rivayet ederler. Acem kökenli olanlar Hz. Ali ve ehl-i beytine sevgiyi artırmak için kendileri gibi cahiller arasında muhabbet-i hanedanı dillendirip onların dışında kalanlara zulüm nispet ederler. Sanki Hz. Ali’nin “*Benim hakkımda övgüde bulunacağım diye bende olmayanı söyleyenler ve bana buğz edip düşmanlıkta aşırı gidenler helak olacaktır*” sözü onlar için söylenmiştir. Onların Selmân-ı Farisî hakkındaki övgüleri, onun Farisî oluşundan kaynaklanmaktadır. Seyyid Muhammed’e bu yazılanlar hoş gelmiş; asla uyanına

uymayanına hiç bakmamış bunları Fütüvvetnamesine yazmıştır. Böyle eserleri yazanlar kendileri helak olacağı gibi okuyup onlara inananlar da helak olacaklardır. Müellif bu nedenle, konunun tafsilatına girişip hataları ortaya koyduğunu belirtir. (v.34a-b) Müellif, *Hâtimed*e de Selmân-ı Farisî'nin berberlerin piri kabul edilmesinin yanlışlığını ifade ederek benzer şeyleri tekrarlar. (v.58a)

3.3. Fütüvvet Terimleri ve Merasimleri

Belgradî eserin çeşitli yerlerinde Fütüvvetname'de yer alan merasimler ve çeşitli terimlerle ilgili kullanımların hatalı olduğunu vurgular. Ona göre Rasulüallah zamanında muâhat (kardeşleşme) hicretten sonra vaki' olmuştur ve kaynaklarda kimin kiminle kardeş olduğu nakledilmiştir. Bundan başka muâhat yoktur. Dolayısıyla,

“Ne Gadir-i Hum kıssasında muâhatda bel bağlamak ve ne ilbâs-ı hırka eylemek âsârından asla bir eser yokdur. Mea' hâzâ Seyyid Muhammed biât kıssasın yazub ilbas-ı hırkaya rağbet virdüğine üstazların icazet virdikleri emrin mesâsı ve münasebeti yokdur” (v. 29b. Benzer ifadeler v.58a'da da yer alır.)

Yine ona göre;

“Fütüvvetname yazanlar Arabîde ve Acemde ve cemi' diyar-ı İslâm'da olan fütüvveddârlar ve muhibbân-ı hanedân ve ehl-i şedd ve yedd ve biât olanlar ervâhı için deyu yazduğı evhâm-ı bâtiladır. Zira Fütüvveddârlar dediğı şeriatle ve lisan-ı nübüvvetle sabit olan elkâbdan degildir ki anların kim idiğın malum ola. Fütüvvet sahibinin muradı egerçi ehl-i sanayi'dür amma Rasulullah (sav) “İnallahe yuhibbü'l-mü'mine'l-mühtarif” dediğı mü'mine, muhtarifden a'la isim anlar hakkında olmaz”(v 49b)

“Ve ehl-i şedd ve yedd ve biat olanlar demek dahi fâsiddir. Zira ehl-i biat mukarrıdır Nebahat ehli gürûhdur (ra). Amma anların yanınca ehl-i şedd ü yedd ne haricde vaki'dir, ne lisân-ı nübüvvetden câridir” (v. 49b).

Müellifin titizliği terimlerin kullanılmasının da ötesine geçiyor. Sohbet adabından bahsederken tekbir ve gülbenklerin okunması konusunda şöyle diyor:

Fütüvvetnameyi yazan müteseyyid yazdığı hurafât ki, beş vechiyle şeddin senedi ve halvây-ı cefne müstenidi beyânında müfteridir. Tuğ ve alem ve çerağ ve sofrâ ve mahalli münasibine ayât-ı kerime irâd ve salavât getürmeleri tekbîr ve gülbenk getürmeleri cümlesi Müslümanları ve cema'at tarıkında mü'minleri tariklerinden tahrif ve sünneti bid'ate tasrif içündür. Ve dinden olmayan ba'zı nesne diyânetdendir deyu tervih için nice bid'ati ve küfri bevâvic iktizâ ider yeri çokdur” (v.58a. Benzer ifadeler v.50a'da da yer alır).

“Fütüvvetnamelerde sohbet tertibin hayli dırâz idüb nice pirân lu'bet-bâz hengamesine döndürüb tercümanlarla gülbenkler salâvat mahall ve nâ-mahall yerlerde tekbîr ile ve tekbîr-i vefâ ve tekbîr-i rızâ deyu esmâi vaz' idüb ve şedde dahi teferru' gösterüb risâlesinde dahi envâ'ı üslûb yazduğında cümlesi tekellüfatı mezmûme ve hayalât-ı mevhum birle umûr-ı ğayrı muhakkike tahkik menzilesinde göstermiş heman beng hayaline döndürmüş ve tatvîl-i şeb yıldar gicesi gibi melâl-i encâm ve tiryak günleri gibi bî-merre ve bî-fercam yazmışdır” (v.47a)

Bu metinde fütüvvet ehlinin gece sohbetlerinin eğlence faslı hakkında da ipuçları bulunmakta ve eğer Belgradî haklıysa bazı sohbetlerin amacının ötesine taşındığı anlaşılmaktadır. Çünkü burada meddahlık benzeri oyunculuk yeteneğiyle muhtemelen

çeşitli yöresel oyunların oynandığı anlaşılan çeşitli vesilelerle toplanılan uzun gecelerde kimi zaman esrar ve tiryak çekmeye varan fasıllar tertip edilmektedir. Tabii daha çok eğlence türü bu tarz toplantılarda gülbenk okunup tekbir getirilmesi, salavât çekilmesi zahire bağlılıktaki titizliği anlaşılan müellifimiz tarafından eleştiriliyor. Çünkü ona göre;

“Amma ol esnada kuşadan kimesne kuşadırken salavât okurlar; câiz değildir. Zira kuşanmağı salavât vasıtasıyla ta’zimdir yohsa salavâtı ta’zim değildir ve Rasulüllahı da ta’zim değildir. Kütüb-ü fikhda bey’ arasında nesne beğenmek i’lâmında ya şerbetçi şerbetin arz eylemek esnasında tesbîh u salavât câiz değildir deyu çok yerde yazılmışdır (v.21a).

Yani tekbir ve salavât gibi pratikler nafîle ibadet formunda yapılır, ibadet ise uygun olmayan yerlerde yapılmaz, fetva da bu vech üzeredir. Çünkü tekbirin okunmasında gaye Allah’ın yüceltilmesi, salavâtın okunmasında gaye Rasulüllah’ın yüceltilmesidir. Oysa bu törenlerde yapılan törenin, törende kullanılan şeylerin veya alış-verişin yüceltilmesine yöneliktir.

Müellif dua adabı konusunda aynı titizliğini devam ettirir:

“Muhibbân-ı hanedân” demek Kızılbaş hakkına hayr dua itmektir. Zira ol edâda anların ihtisası artuktur, teşkil-i bi’l-kuvve kabilindedir. Pes “Rasulüllah’ın âl-i ve ashâbı ve evladı ervahı için” dimekdir. Duanın edebi ve hak üzere edasıdır” (v 49b).

Bununla birlikte o,

“Lakin ma’kûl ve matbu’ tercüman vücub-i eda-i şi’r u neşr hazırân mahfilinde tavî’a neşat için bast olunsa lâ-be’sdir. Hâl-i münâsiblerde selef dahi inşad-ı şiî’r iderlerdi.

Seyyid Muhammedin yazdığı bazı tercümanlar yaramaz değildir.” (v.47b, Benzer ifadeler v.21a’da da yer alır).

Diyerek, bu törenlerde dinleyenleri coşturmak için dinî forma sahip olmayan şiir benzeri şeylerin okunabileceğini belirterek, bu bağlamda Seyyid Muhammed’in yazdığı bazı tercümanların tasvip eder.

Burada onun hassasiyetinin yetiştiği medrese ortamı ve Sünnî gelenekte olmayan deyim ve formlara karşı olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen dönemin medresesine hakim olan Kadızâdeliler geleneği ve mevcut siyasi konjonktürün etkisiyle bütün bunları kolayca “*Işıklar dîdesi, Rafızî tantanası, vehmiyat, rıfz u dalâl u haşr hayâlât*”a (v. 47b, 49b) tahvil edebilmiştir.

3.4. Safevî Taraftarlığı

Belgradî bununla da yetinmemiş bu tahavvülünün sonucu olarak fütüvvet ehli ve benzeri zümreleri devlete hedef göstermiştir.

“Helvâ-yı cefneyi üstazlar birbirine göndermekde yazduğı zarfı mühürlemekde ع ل م ا yazduğı “Allah Muhammed Ali” demekdir cümlesi bidat ve hilaf-ı sünnetdir. Bu tarikleri, ağleb zannımda şundan kalmışdır ki; Hz. Ali’nin evladına hilâfet müstakarr ve müberrâ olub Rafıziler “hilafet anlarıdır, zâhir yüzünden olmadıysa bâtın yüzünden biz onları İmam bilürüz” deyu içlerinden nicesi Seyyid degil iken Seyyid yerine kendin koyub imamet davasın itmişlerdir. Amma aşikare itmemişlerdir. Belki sırran şehirden şehre keennhu (sanki) imam-ı mahfiye irâdet ve biat suretinde olub birbirine helvay-ı cefneyi ilân-ı suretle kasd-ı fesadları üzere gönderüb gizliyin birbiriyle teşbi’ birbiriyle teşyi’ idüb imam mevhumlarına merbut

itmişler. Şimdi dahi halleri adıyla ki fırsat el verir ekser hurûc idüb imamların halife yerine geçüreler dimağı bakidir.

Eyyam-ı saikada nice fitneleri bunun üzere geçübün Şah İsmail asrına gelince ol bidat zamanında Acem memleketin hali bulub yalan vech ile kendin bir silsileye rabt idüb kendüyi emîr-i aslî deyu *Bahru'l-Esnâm*'da kayd itdirmişdir. Siyâdet davasıyla “kâim makam Mehdî” deyu kendüyi Acem vilayeti bedbahtlarına daver ittihaz idüb, ma'lûli mukaddime-i Mehdî eylemişlerdir. Hazelehümüllah” (v.50b)

Bu pasaj açıkça imamet davasıyla kendilerini Seyyid gibi gösteren kimilerinin helvay-ı cefne gönderilmesini kullanarak birbirleriyle gizlice haberleştiklerini ve isyan için fırsat kolladıklarını, bu fikri zihinlerinde daima canlı tuttuklarıyla ilgili bir iddiadır. Devamında geçmişte Şah İsmail'in de Acem memleketindeki boşluktan istifade ederek kendisini beklenen imam Mehdî olarak takdim edip hükümdarlık davasına giriştiğini ifade ederek iki olgu arasında bir çağrışım uyandırmaktadır. Eserin bütünlüğünde fütüvvet ehlini rız ve dalâletle suçlayan müellif sanki bunların Safevî taraftarlığını devam ettirdiğini imâ ederek resmî makamların dikkatini çekmek istemektedir. Sözlerinin devamında müellif, bir taraftan esnaf ustalarının böyle bir oyuna alet olmamaları için bu açıklamayı yaptığını söylerken, öte taraftan böyle bir haberleşmenin padişahın emir ve yetkisinde olduğunu izah eder. Bununla yetinmez, esnaf ustalarının tuğ ve alem sahibi oluşlarının Sancak Beyi'nin yetkisinde olmadığını; ancak padişahın iznine bağlı olduğunu, dolayısıyla esnafın alem taşımalarının oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu ifade ederek eleştirir (v.50b-51a). Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi müellifin Bosna'daki resmî statüsüne rağmen bu serzenişleri ve resmî makamların dikkatini çekme gayreti sadece satırlarda yazılı kalmıştır.

3.5. Şîî Tezahürler

Belgradî eserin *Hatime'sine*, “*Mü'minler sohbetinden diyanette perhîz idicek tavâifi beyânındadır*” diye başlayarak adeta yeni bir bölüm başlangıcı yapar. Necmüddin Daye'den nakille Melamiyye, Kalenderiyye ve Haydariyye'nin ekserisinde ibaha ve zındıklığın hâkim olduğunu vurgular. Ömer Neseî'nden nakille, sünnete tabi olanların dışında kalan on bir tarikatı sıralayarak bunlarla sohbetin caiz olmadığını ve onlardan uzak durulması gerektiğini ifade eder. Bu zümrelerden yaşadığı civarda görünen Tersimiyye hakkında biraz daha tafsilata girer. Müellifin açıklamalarından bunların harflerle insanı ve çeşitli şekilleri tersim eden Hurufiler (v. 56b) olduğu anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte o, Hamzaviler ve Simavileri de aynı kategoride değerlendirir. Belgradî'ye göre bu zümreler kadınlarla birlikte sohbet meclisi düzenlerler. Bunların çoğu dinin zahirî hükümlerine uymazlar, namaz kılmaz, oruç tutmazlar. Tarikat pîrlerine teveccüh ediyor gibi görünmekle birlikte, keşf yoluyla manevî sülûku tamamladıklarına inanarak pîrlerine attettikleri vasıfları kendilerine nispet ederler. Etraflarına topladıkları başıboş rind dervişlerle çeşitli harikuladelikler nispet ile kendilerini yüceltirler. Cahil halkın iğva ile kendilerine cezbederler. Bacılar, şeyhden biraz himmet elde edebilmek için bütün hizmetlerini ona yönlendirirler. Bunlar Belgradînin tabiriye;

Başında sarığı var kubbe denlü

İçinde marifet yok hubbe denlü (v.57a)

nitelikli cahil kişilerdir. Müellif böyle birisiyle konuşmak için kendisini misafir ettiğini, bu kişinin kendisine, “*Mehdi mi evvel çıkar, kapucu mı evvel çıkar*” diye sorduğunu, “*Kapucu ne musahabetdir*” dediğinde, “*ol dahi ahir zamanda çıkar 'ayniyle Kitabda gördüm*” diye cevap verdiğini,* o günlerde yağın yağmuru

* Burada muhtemelen “bab”ın zuhuru söz konusu edilmektedir. *Bab* Mehdinin zuhurundan önce onun öncülüğünü yapacak kişidir. Şii

kendi kerametine bağlayınca sabredemeyip def ettiğini hikâye eder (v57b). Müellif bunların Hz. Ali muhabbeti adı altında rız ve ilhada varan görüşlere sahip olduklarını şu cümlelerle anlatır:

Fe-amma kalblerinde ya Hz. Ali'nin ya gayrının muhabbetin fehm iderler ve her haline muvafakat suretiyle giderler bundan vech bulurlar. Şi'a ve Revafız şu'belerinden kelimat ilkâ iderler Hz. Ali'ye nisbet eylerler on iki imam muhabbetin tasvir san'atıyla beyan iderler. Ehl-i Beyte olmak faziletin tevelli ve teberi cihetin ve gayrılar üzerine suret-i muhabbetlerin ve nice semtlerin icmal ve tafsil ta'riziyle beyane götürürler 'avamı Hz. Ali tarikatı deyu ve On iki imam mesleği deyu nice mü'minleri tarik-ı müstakimden çıkarırlar. 'Avam arasında murad üzere fitne salarlar. Karamita taifesi ve Batınıyye hazelesi ve Dürüziler feceresi ve Kızılbaş mürdesi cümlesi bu suretle aleme fesad bırakmışlardır. (v. 57b-58a)

Belgradî bu eleştirilerinden sonra doğru bir tasavvuf yolunun sünnete bağlı olan ve Rasulüallah'a tabi olan anlayış olduğunu, mezhep imamlarının ve bazı sufi önderlerinin sözlerinden deliller getirerek açıklar.

3.6. Fütüvvetin Tarifi

Belgradî Seyyid Muhammed'in Fütüvvetnamesi ekseninde yaptığı eleştirilerini bitirdikten sonra eserin *Hâtimesini* yazmadan önce fütüvvetin tarifine girer. Önce, h. III. yy meşâyihinden Ebû Hafs'la sohbet eden Ebû Abdullah Sincârî'nin fütüvvetle ilgili açıklamalarını nakleder, sonra bu açıklamalar doğrultusunda kendi fütüvvet tarifini yapar. Buna göre;

kökenli bu kabul XIX. Yüzyılda Babilik diye bir hareketin doğmasına yol açmıştır.

“Fütüvvet yigitlik demekdir, insanın etvârından yigitlik hali ki en kavîdir. Yigitlik kuvvetine göre, tutmağa, kapmağa, durmağa, oturmağa, işe yapışmağa, nice vaki’ ise ve kolay ise ve neşât üzere ise, ol vech üzere ol neşât ve hal üzere Hudây-ı perverdigârın emrinde ve hıfz-ı merzâtında ictihad üzere olmak gerekdir. Kesl suretinden tecennüb gerekdir.” (v. 51b)

Tanımda müellifin, Allah’ın rızasını koruyan, ictihad üzere hareket eden mutluluk ve huzur için hayatta yapılması gerekenleri yapma gücüne sahip olan ve bunda asla tembellik göstermeyen yiğitliğe vurgu yaptığı görülmektedir. Sonra fütüvveti üç mertebeye ayırarak izah eder.

Biri husûmet iktiza ittiği yerde terk eylemekdir (v.51b).

İkinci mertebe sana âsi olanı tard itmemekdir. Belki hakka yakışdırmak için takrib eylemekdir. Ve seni incideni ağırlamaktır (v.52a).

Üçüncü mertebesin nur-ı hakikat birle, nazarla meratibin zuhuru bulunmaktır. (v. 52b)

Sonuç

Müellif bu bölümde sözü yine Seyyid Muhammed’in hatalarına getirerek daha önce yaptığı eleştirileri tekrarlar ve şöyle der:

“Vel-hasıl Revafız yolunu ikamet için üstazlara Fütüvvetname deyu yazduğı vech irşad için degildir. İfsad içündür. Ve bunca zamandan beru mucibiyle ‘amel idüb kemerbesteler helvây-ı cefneler, ilbâs-ı hırkalar, kuşak kuşatmalar Rasulü Allah (sav) Ali’yi tıraş itmeler ve Ali Selmân-ı Farisî’yi tıraş idüb icazet virüb belin bağlamalar ve Selmân şu kadar kimesne belin bağladığı cümlesi iftiradır. Berber üstazları peştemel

bağlamakla iş işledikleri için anın üzerine ol iftiraları tezeyyüne fırsat bulmuş yazmıştır. Hiç şübhe yokdur bu kadar İslâm'a ol kadar yalanı sahih i'tikad itdirmek Ehl-i Sünnet ve Cema'at tarikından sarf eylemek nazarı ve maksadı dinden bir şartı kaldırmaktır.

Egerçi sahih yirleri de vardır amma onda biri ancak var ise ehl-i bid'at kitaplarına felasife gibi ba'zı hikmeti enbiyâdan ahz idüb yazdukları gibi anlar ba'zı sahihlerdir. Yazarlar anın yanınca bid'atlerin ziyadesiyle serpişdirirler. Pes üstazlar anı dükkanlarında tutmak ve sohbetlerinde okutmak kabihdir caiz degildir" (v.58a).

Sonuç olarak Münîrî Belgradî kendi çevresindeki Melamîler, Hamzavîler, Simavîler vb. tarikatlardaki hatalı ve dinin zahirî hükümlerine uymayan uygulamalara yönelik eleştirilerini, zahirî benzerlikler gördüğü Seyyid Muhamed'in Fütüvvetname'sine ve buna göre yol süren esnaf zümresine yönelik de yapmaktadır. Müellif kimi zaman istisna ifadeleri kullanmakla birlikte *bid'at*, *dalalet*, *rıfz*, *ibaha*, *zındıklık* vb. terimleri çeşitli zahirî kullanım ve uygulamalara istinaden genelleştirmekten kaçınmamış gibi görünmektedir. Müellifin bu iddialarını Şii imâmet/mehdilik doktrini çerçevesinde siyasallaştırarak bu zümrelere yönelik resmî otoritenin dikkatini çekme gayreti sayfalarda kalmıştır. Bir başka ifade ile, Osmanlı siyasî otoritesi, böyle marjinal gibi görünen hareketleri kendisine yönelik fiili tehdide dönüşmedikçe müsamaha ile karşılamıştır.

Kaynakça

- Atalan, Mehmet (2007), *Muhammed b. El-Hanefiyye ve Anadolu'daki Tezahürleri*, Ankara.
- Bayram, Mikail (1991), *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilatının Kuruluşu*, Konya.
- Bayram Mikail (1995), *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, Ankara.
- Belgradî, Münir, *Nisâbu'l-İntisâb ve Adâbu'l-İktisâb*, İstanbul Üniversitesi Ktb, Türkçe Yazmalar A 6603.
- Bilici, Tacettin (2005), "Balkanlarda Celvetilik ve Münir Belgradî", *Aziz Mahmud Hudayi Uluslar arası Sempozyum Bildirileri* (I-II) 20-22 Mayıs 2005 İstanbul.
- Gölpınarlı Abdülbaki (1949-1950), "İslam ve Türk İlerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi Mecmuası*, c. XI, sayı: 1-4.
- Günşen, Ahmet (2006), "Ahi Evran Adının Anadolu Ağızları ve Coğrafyasında Kazandığı Farklı Anlam ve Şekiller", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir, 13 Ekim 2006, Ankara 2007.
- Gürel, Rahşan (1992), *Razavi Fütüvvetnamesi İnceleme-Metin*, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış Dr. tezi, (ss.CXXII+183)
- Köksal, M. Fatih (2006), *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir.,
- Taeschner Franz, "Futuwwa" *Enciclopedia Islamic*, 2. Edition.
- Razavî, Muhammed b. Seyyid Alauddin el-Hüseyin, *Miftâhu'd-Dekâik fî Beyâni'l-Fütüvveti ve'l-Hakâik (Fütüvvetname-i Kebîr)*, Millet Ktb., Şer'iyye, 899/1; Şer'iyye, 902; Milli Ktb.,MFA, (A) 1691; MFA (A) 4715; Süleymaniye Ktb., İzmir, 337; Hacı Mahmud, 2982.